

Midwintertelling van watervogels in 2001

In het vorige nummer van SOVON-Nieuws werden verspreidingskaarten gepresenteerd van terrestrische wintervogels, gebaseerd op de decembertelling van het Punt Transect Tellingen-project (PTT). Met behulp van een speciaal voor de broedvogelatlas ontwikkelde methodiek werd een eerste aanzet gegeven landelijke verspreidingskaarten uit het PTT-materiaal te destilleren. Nog vollediger dan de verspreiding bij PTT-gegevens, is de jaarlijkse watervogeltelling in januari, die voor veel soorten watervogels een belangrijk deel van de bij ons aanwezige populatie dekt en dus bij uitstek geschikt is om de landelijke verspreiding in de winter in kaart te brengen. Gecombineerd met PTT, ganzen- en zwanentellingen en gegevens van het BSP niet-broedvogels kan voor een breed palet aan soorten de winterverspreiding in ons land worden beschreven. Bovenal geeft de midwintertelling inzicht in de aantalsontwikkeling van de bij ons overwinterende vogels.

Winter 2000/2001

De midwintertelling van watervogels wordt al sinds 1967 uitgevoerd in het kader van de *International Waterbird Census van Wetlands International*. Traditioneel wordt de telling rond half januari gehouden. Het winterseizoen van 2000/2001 was de vierde zachte winter op rij, en kende beneden-gemiddelde temperaturen. De eerste vorst na het zomerseizoen van 2000 werd door het KNMI zelfs pas op 17 december gemeten: een bijzonder record. In de weken voorafgaand aan het telweek-einde van 13/14 januari deelde de winter hooguit wat speldeprikken uit. Slechts op één dag bleef het vriezen, en af en toe was er 's nachts sprake van lichte vorst. De telomstandigheden waren wisselend. Op 13 januari hadden tellers in het noorden van het land plaatselijk last van dichte mist, waardoor o.a. een deel van de Groningse Waddenkust niet kon worden geteld. Verder was het over het algemeen bewolkt, maar droog, met temperaturen rond het vriespunt en een zwakke tot matige oost- tot noordoostenwind.

Meer dan 3 miljoen watervogels

Net als in voorgaande jaren was de dekking van de Nederlandse wetlands nagenoeg compleet. In totaal werden van 3000 gebieden telgegevens ontvangen, waaronder 80 van de 81 monitoringgebieden (waar de trends op worden gebaseerd). De belangrijkste omissie was het Veluwemeer, normaal gesproken wat vogelaantallen in januari betreft, goed voor een plek in de top-10 van Nederlandse wetlands. Desondanks werden 3,3 miljoen watervogels geteld, iets meer dan het gemiddelde aantal (3,1 miljoen) over januari 1996-2000. Daarnaast werden nog eens ruim 1 miljoen ganzen en zwanen waargenomen. Tabel 1 geeft een overzicht van de algemene soorten.

Sterke fluctuaties

Hoewel over het geheel de aantallen groter waren dan gewoonlijk, was er een aantal soorten met opvallend kleine aantallen. Bij soorten als Grote Zaagbek en Nonnetje was dat gezien het karakter van de winter niet verrassend, maar bij Topper, Eider en Scholekster lijkt eerder

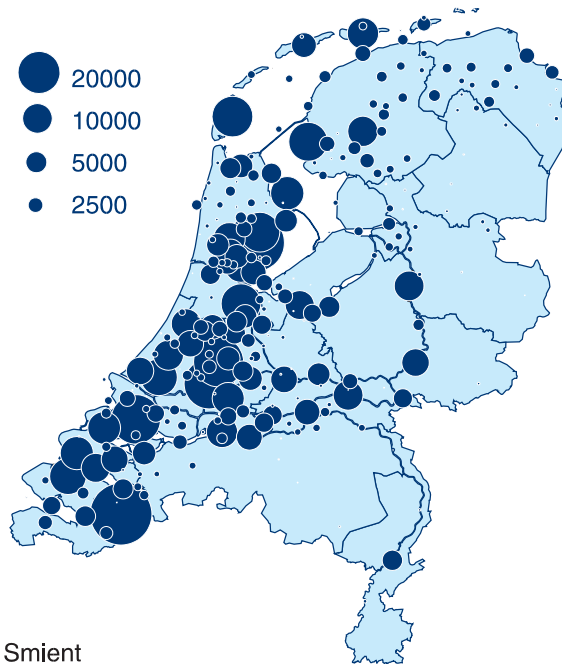
sprake van een trendmatige ontwikkeling. Zowel Eider als Scholekster hebben in de Waddenzee in de afgelopen winters gevoelige klappen gekregen (zie o.a. SOVON-Nieuws nr. 3 van 2000).

In januari 2001 verbleven veel Eiders bovendien op de Noordzee, waardoor het verschil met het gemiddelde aantal in de monitoringgebieden (waar de Noordzee niet toe behoort) extra groot lijkt. De Topper staat, als gevolg van een kleinere biomassa aan Driehoeksmosselen, de laatste jaren onder druk in het IJsselmeergebied. Waren in de eerste helft van de jaren negentig aantallen van 100.000-150.000 'normaal', in januari 2001 werden er niet meer dan 42.000 geteld. Opmerkelijk genoeg verbleven tijdens de telling veel Toppers op de Waddenzee (29% van het totaal vs. 11% in eerdere zachte winters). Andere soorten die ten opzichte van voorgaande jaren in de min zaten, waren o.a. Tafeleend, Meerkoet en Kanoet. Bij de eerste twee zou dit mede een effect kunnen zijn van het missen van het Veluwemeer (jaarlijks goed voor bijvoorbeeld zo'n 10-20.000 Tafeleenden), al vertonen met name Tafeleenden al langer een licht neergaande trend. Telproblemen zijn ook bij het lage aantal Kanoeten niet helemaal uit te sluiten. Wisselende vloedhoogte's en een dynamische keuze van hoogwatervluchtplaatsen maken deze soort redelijk ongrijpbaar voor het vaststellen van aantalsveranderingen.

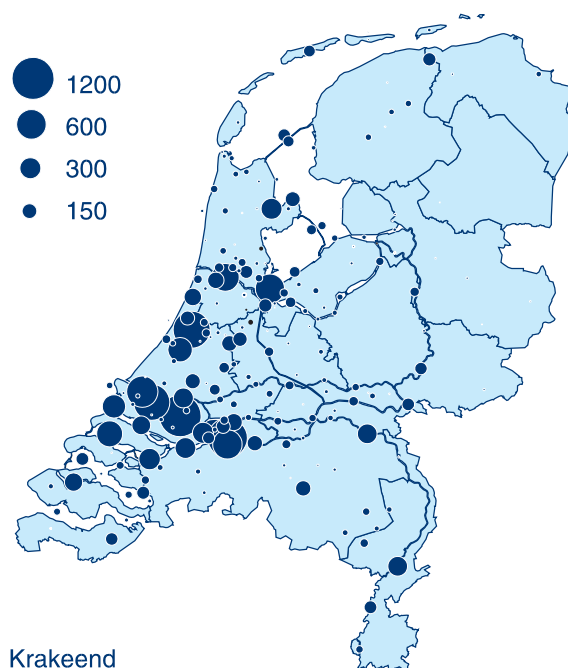
Niet alle soorten deden het slecht. Door het zachte weer werden opvallend veel Dodaarzen, Wintertalingen, Slobeenden, Kluten, Bontbekplevieren, Water-snippen en Kemphanen gezien. Voor deze soorten is het bekend dat de winterpopulatie aantrekt bij een serie op-

Tabel 1. Voorlopige aantallen van algemenere soorten in januari 2001. Weergegeven is het gemiddelde aantal in 1996-2000 in vergelijking met 2001, uitgesplitst naar aantallen in de monitoringgebieden en de totaal getelde aantallen.

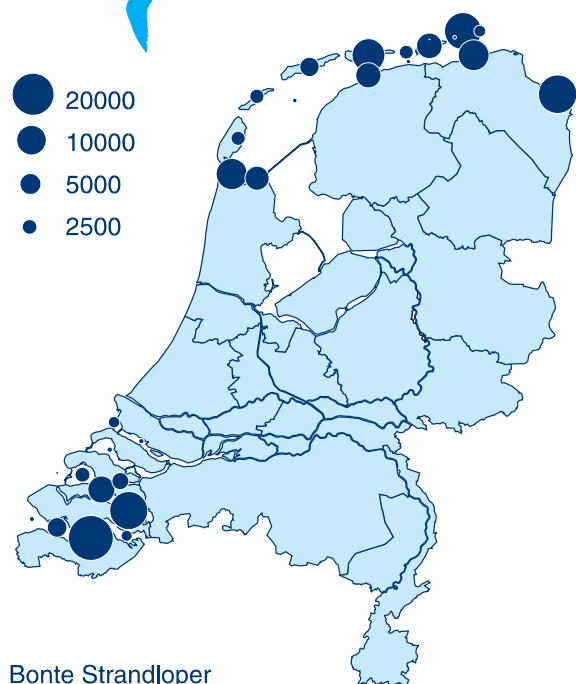
Soort	Totaal 2001	Totaal 1996-2000	Monitoring 2001	Monitoring 1996-2000
Dodaars	3.143	1.477	1.357	710
Fuut	18.361	21.217	15.704	18.016
Aalscholver	19.208	11.846	15.270	8.822
Blauwe Reiger	6.497	5.128	2.962	2.369
Nijlgans	7.057	4.195	3.643	2.121
Bergeend	47.978	33.676	45.816	31.762
Smient	804.028	637.785	600.152	460.451
Krakeend	16.682	8.998	9.464	5.451
Wintertaling	34.083	16.060	24.211	11.622
Wilde Eend	511.002	372.805	292.176	197.622
Soepeend	14.160	4.740	6.306	1.060
Pijlstaart	13.781	8.396	13.459	7.688
Slobeend	4.510	2.004	2.794	1.269
Tafeleend	25.075	49.404	19.811	38.788
Kuifeend	148.411	126.751	109.429	89.153
Topper	41.933	61.886	41.904	58.643
Eider	114.292	136.356	32.025	100.145
Zwarte Zee-eend	66.351	71.755	91	687
Grote Zee-eend	596	503	0	12
Brilduiker	13.642	16.386	12.536	14.694
Nonnetje	2.897	4.069	2.354	3.291
Middelste Zaagbek	6.188	7.081	5.879	6.003
Grote Zaagbek	4.238	8.926	3.351	5.927
Waterral	406	76	306	28
Waterhoen	17.679	12.595	3.789	2.841
Meerkoet	215.853	242.905	116.878	135.085
Scholekster	186.959	251.519	181.241	240.951
Kluut	1.714	617	1.697	571
Bontbekplevier	445	214	323	154
Goudplevier	22.536	27.965	10.847	21.400
Zilverplevier	15.550	14.934	15.381	13.141
Kievit	44.589	53.827	20.491	32.338
Kanoet	61.660	97.091	61.491	96.419
Drieteenstrandloper	6.532	5.024	3.725	1.311
Paarse Strandloper	270	309	99	113
Bonte Strandloper	164.388	127.576	163.886	122.459
Kemphaan	704	653	321	189
Watersnip	1.371	325	765	215
Rosse Grutto	36.460	28.385	36.450	28.128
Wulp	134.870	108.154	125.001	98.808
Tureluur	12.515	6.826	12.173	6.551
Steenloper	4.886	3.360	3.380	2.028
Kokmeeuw	158.675	169.866	79.399	77.164
Stormmeeuw	123.955	172.755	63.168	59.678
Kleine Mantelmeeuw	655	339	116	146
Zilvermeeuw	112.300	118.746	49.226	57.353
Grote Mantelmeeuw	5.046	9.682	2.506	4.235
Frater	1.560	2.530	1.328	2.430
Sneeuwgors	588	983	577	790

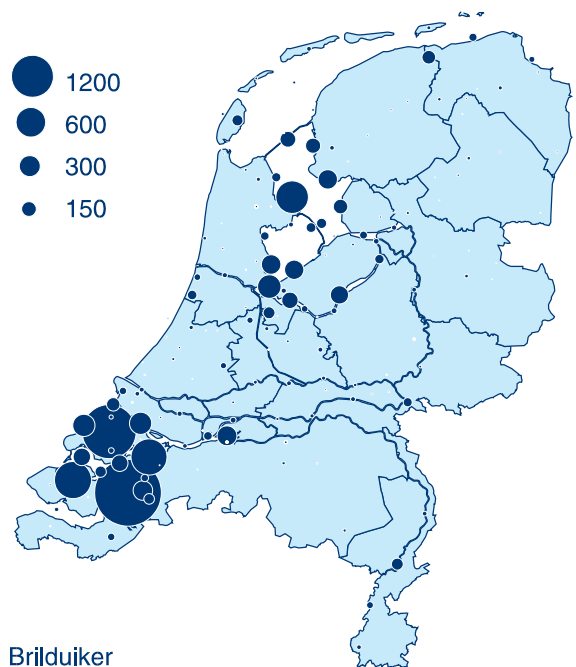
Figuur 1. Verspreiding van Smient (links) en Bonte Strandloper (rechts) in januari 2001.

Figuur 2. Verspreiding van Krakeend (links) en Brilduiker (rechts) in januari 2001.

Bonte Strandloper

Brilduiker

eenvolgende zachte winters. Dodaarzen zitten ook als broedvogel de laatste jaren in de lift.

Extra soorten

Vanaf januari 1999 is het telformulier uitgebreid met een aantal roofvogels en zangvogels (tabel 1). Van deze 'extra soorten' werden relatief hoge aantallen gezien van bijvoorbeeld Grote Gele Kwikstaart en IJsvogel (minder wintersterfte door reeks zachte winters). Het lage aantal kustzangvogels (Strandleeuwerik, Frater, Sneeuwgors) is in ieder geval deels het gevolg van het ontbreken van tellingen in een stuk Groningse Waddenkust. De aantallen van de algemenere roofvogels (Bruine en Blauwe Kiekendief, Slechtvalk en Smelleken) waren vergelijkbaar met beide voorgaande tellingen. Het aantal Ruigpootbuiszeters (27) was lager dan in voorgaande winters (40-46).

Schaarse en zeldzame soorten

De inspanning van het enorme korps van meer dan 1000 tellers leverde ook dit jaar natuurlijk weer een mooie verzameling schaarse en zeldzame soorten op. Sinds 1993, het eerste jaar dat de coördinatie werd uitgevoerd door SOVON, zijn inmiddels 153 verschillende soorten watervogels vastgesteld, waaronder een flink aantal exoten (35). Twee eenden werden dit jaar voor het eerst vastgesteld: Zomertaling (losse exemplaren bij Den Bosch en in Zeeuws-Vlaanderen) en Koningseider (2 op Texel). Ook nieuw in januari waren twee soorten die ongetwijfeld ergens ontsnapt zijn namelijk twee Heilige Ibissen (nabij Alphen aan de Rijn) en een Smitsplevier (Middenlimburgse Maasplassen).

Van enkele andere zeldzaamheden werden recordaantallen gezien. Wat te denken van 8 IJsdauikers, 82 Kleine Zilverreigers, 52 Grote Zilverreigers, 13 Kuifaalscholvers, 5 Witooogenden, 24 Bokjes, 36 Houtsnippen en 117 Witgatjes. Record-hoog is ook het aantal Kroon-eenden (42) met o.a. een groep van 36 vogels op de Vinkeveense Plassen.

Winterverspreiding

Met het gereedkomen van de tweede Nederlandse broedvogelatlas, later dit jaar, zal menigeen zich af gaan vragen of er een tweede winteratlas komt (als vervolg op de in 1987 verschenen *Atlas van de Nederlandse vogels*). Zoals in de vorige SOVON-Nieuws geïllustreerd werd met een bewerking van PTT-gegevens, ligt voor veel soorten een weergave van de winterverspreiding niet eens zo heel ver buiten handbereik. Figuur 1 geeft voor twee talrijke soorten de versprei-

ding in januari 2001. De Smient, met 800.000 vogels, wordt vrijwel overal in Laag-Nederland, en langs de rivieren in grotere aantallen aangetroffen. De verspreiding van Bonte Strandlopers (164.000) daarentegen was veel meer geconcentreerd in het Deltagebied en het Waddengebied, met grote aantallen o.a. in Ooster- en Westerschelde en in de Dollard.

Minder talrijk dan de vorige twee soorten maar zeker niet zeldzaam zijn Krakend (bijna 17.000) en Brilduiker (bijna 14.000). Globaal gezien zijn er overeenkomsten in de verspreiding (ZW-Nederland) maar bij een tweede blik op de kaarten blijken er toch zeker verschillen. Krakeenden worden noordelijker in de Delta gezien, bovendien op relatief kleine (en zoete) wateren (Biesbosch, Oude Maas, Hartelkanaal, Nieuwe Waterweg) terwijl de Brilduikers wat zuidelijker in de grotere meren en (zoute) estuaria zitten (Oosterschelde, Grevelingen, Veerse Meer). Zou er een tweede winteratlas komen, dan leveren de bestaande projecten (naast PTT en midwintertelling ook de ganzen- en zwanentellingen en het BSP niet-broedvogels) dus al een behoorlijke basis.

Bedankt!

Hoewel Nederland een relatief klein land is, komen er grote aantallen watervogels voor. De midwintertelling kan dan ook alleen maar worden uitgevoerd doordat erg veel vrijwilligers het veld in gaan. Deze mensen worden terzijde gestaan door de regiocoördinatoren van de watervogeltellingen: Cor Berrevoets, Ruud van Beusekom, Kees Mostert, Gerard van Zuijlen, Hans de Waard, Fred Helmig, Peter Venema, Rob van Swieten, Gerrit Gerritsen, Wigle Braaksma, Roland-Jan Buijs, Carlo van Seggelen en Ton Cuypers. Naast de grote inbreng van vrijwilligers worden ook gegevens gebruikt van instellingen en instituten: Natuurmonumenten, Provinciale Landschappen, provincies, RIKZ, RIZA en SBB. De landelijke coördinatie door SOVON wordt mogelijk gemaakt door het RIZA en het EC-LNV, in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring.

Arjan Boele, Marc van Roomen
& Erik van Winden